



**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

THE IMPACT OF THE DEVELOPMENT OF THE CASHLESS PAYMENT SYSTEM IN BUDGET ORGANIZATIONS ON THE ACCOUNTING AND INTERNAL AUDIT OF CASH OPERATIONS

Axmadova Orzigul Xatamqul qizi

Student, State Financial Control and Audit Program Banking and Finance Academy

Abstract:

This thesis analyzes the changes occurring in the accounting of cash operations and the internal audit system of budget organizations as a result of the growth in non-cash payments. The introduction of settlements carried out through the Single Treasury Account, the “**Electronic Budget**” information system, and bank plastic cards necessitates a revision of the methodological foundations for recording cash flows. In particular, the displacement of traditional cash ledgers, primary cash documents, and inventory procedures by electronic registers and an automated control environment fundamentally alters the nature and focus of internal audit. The study identifies existing problems and proposes amendments to accounting policies, along with a transition to a risk-based approach in internal audit.

Keywords: budget organization, non-cash payments, cash operations, accounting, internal audit, treasury system, electronic budget, risk management.

**BYUDJET TASHKILOTLARIDA NAQD PULSIZ HISOB-KITOBLAR TIZIMI
RIVOJLANISHINING KASSA OPERATSIYALARI HISOBI VA ICHKI
AUDITIGA TA’SIRI**

BANK-MOLIYA AKADEMIYASI

Davlat moliyaviy nazorati va auditi yo‘nalishi talabasi

Axmadova Orzigul Xatamqul qizi



**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

Annotatsiya:

Ushbu tezisda byudjet tashkilotlarida naqd pulsiz hisob-kitoblar hajmining oshishi natijasida kassa operatsiyalari buxgalteriya hisobi va ichki audit tizimida yuzaga kelayotgan o‘zgarishlar tahlil qilinadi. G‘aznachilik yagona hisobvarag‘i, **“Elektron byudjet”** axborot tizimi hamda bank plastik kartalari orqali amalga oshirilayotgan hisob-kitoblarning joriy etilishi pul mablag‘lari harakatini aks ettirishning metodologik asoslarini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Xususan, naqd pul operatsiyalariga xos an‘anaviy kassa daftari, dastlabki kassa hujjatlari va inventarizatsiya tartib-qoidalari o‘rnini elektron registrlar va avtomatlashtirilgan nazorat muhiti egallashi ichki auditning mohiyati va yo‘nalishlarini tubdan o‘zgartirmoqda. O‘rganish davomida mavjud muammolar aniqlanib, hisob siyosatiga kiritilishi zarur bo‘lgan o‘zgartirishlar va ichki auditning riskka asoslangan yondashuvga o‘tishi yuzasidan takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: byudjet tashkiloti, naqd pulsiz hisob-kitoblar, kassa operatsiyalari, buxgalteriya hisobi, ichki audit, g‘aznachilik tizimi, elektron byudjet, risklarni boshqarish.

O‘zbekiston Respublikasida davlat moliyasini boshqarish islohotlarining ustuvor yo‘nalishlaridan biri byudjet mablag‘larining maqsadli va shaffof sarflanishini ta‘minlashdan iborat. 2018–2022 yillarda qabul qilingan qator normativ-huquqiy hujjatlar, jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining **“Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”**gi qarori hamda Vazirlar Mahkamasining **“Davlat byudjeti ijrosini g‘aznachilik tizimi orqali amalga oshirishni yanada takomillashtirish”**ga oid farmoyishlari naqd pulsiz hisob-kitoblarni kengaytirishga mustahkam zamin yaratdi¹. Natijada bugungi kunda byudjet tashkilotlarining deyarli

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2018). PQ–3832-son “Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror



**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

barcha xarajatlari – ish haqi, ijtimoiy nafaqalar, tovar va xizmatlar xaridi – bevosita g‘aznachilik bo‘linmalari orqali elektron to‘lov topshiriqnomalar asosida amalga oshirilmoqda. Bank plastik kartalarining (*Uzcard, HUMO*) muomalaga keng joriy etilishi esa, o‘z navbatida, kichik hajmdagi kundalik xarajatlar uchun ham naqd pulga bo‘lgan ehtiyojni keskin kamaytirdi.

Biroq ushbu ijobiy siljishlar kassa operatsiyalari hisobi va ichki audit sohasida yangicha qarashlarni talab qilmoqda. Agar an‘anaviy tizimda auditor asosiy e‘tiborni kassadagi naqd pul qoldig‘ini sanash, kassa daftari va kirim-chiqim orderlarini o‘zaro solishtirishga qaratadigan bo‘lsa, endilikda diqqat markaziga elektron hujjat aylanishi, avtomatlashtirilgan to‘lov platformalari va axborot tizimlarining ishonchiligi chiqmoqda. Shu sababli mazkur tezisning maqsadi – naqd pulsiz hisob-kitoblar rivojlanishining byudjet tashkilotlari kassa operatsiyalari hisobi va ichki audit tizimiga ta‘sirini har tomonlama tahlil qilish hamda mavjud muammolarni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Quyida ushbu ta‘sirlarni ko‘rib chiqamiz.

1. Naqd pulsiz hisob-kitoblarning kassa operatsiyalari hisobiga ta‘siri:

Byudjet tashkilotlarida pul mablag‘lari harakati, asosan, 11-“Pul mablag‘lari” sintetik hisobvarag‘ining “G‘aznachilikdagi shaxsiy hisobvarag‘i” va “Bankdagi maxsus hisobvarag‘i” subshisoblarida aks ettiriladi. Ilgari kassaga doir 1010-“Kassadagi naqd pullar” hisobi muhim o‘rin tutgan bo‘lsa, endilikda ko‘plab tashkilotlarda ushbu hisob bo‘yicha qoldiq nolga teng yoki minimal miqdorni tashkil etadi.

G‘aznachilik tizimi orqali xarajatlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri pudratchi yoki yetkazib beruvchining hisob raqamiga o‘tkazilishi sababli korrespondensiyalashuvchi hisoblar tarkibi tubdan o‘zgardi – endi asosiy buxgalteriya provodkalari kassa hisobi ishtirokisiz,



**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

bevosita 1300-“Yetkazib beruvchilar bilan hisob-kitoblar” yoki 1700-“Turli debitorlar va kreditorlar bilan hisob-kitoblar” hisoblari bilan bog‘lanmoqda².

Bunday o‘zgarish hisob siyosatida **“kassa operatsiyalari”** tushunchasining qayta ta’riflanishini zarur qilmoqda. Amaldagi “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonun va Byudjet hisobi standartlarida hali ham **“kassa”** atamasi ko‘proq naqd pul muomalasi bilan bog‘liq holda talqin qilinadi. Vaholanki, IPSAS 1 – **“Moliyaviy hisobotlarni taqdim etish”** standartiga binoan, pul mablag‘lari va ularning ekvivalentlari tarkibiga nafaqat naqd pul, balki bank hisobvarag‘idagi mablag‘lar va qisqa muddatli yuqori likvidli qo‘yilmalar ham kiradi³. Demak, milliy standartlarni xalqaro talablarga moslashtirish jarayonida 1010-hisobni qo‘llashdan butunlay voz kechib, barcha pul oqimlarini yagona **“Pul mablag‘lari va ularning ekvivalentlari”** moddasida aks ettirish amaliyotiga o‘tish istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

Bundan tashqari, naqd pulsiz muhitda birlamchi hujjat sifatida qog‘oz kirim-chiqim orderlari o‘rnini bank ko‘chirmalari va to‘lov topshiriqnomalarining raqamli nusxalari egalladi. Bu hujjat aylanishini soddalashtirayotgan bo‘lsa-da, axborot tizimlarining uzluksiz ishlashi, elektron raqamli imzoning (*ERI*) amal qilish muddati va ma’lumotlar bazasidagi yozuvlarning yaxlitligi bilan bog‘liq yangi turdagi operatsion risklarni keltirib chiqarmoqda⁴. Shuning uchun hisob xodimlaridan nafaqat buxgalteriya bilimlari, balki axborot texnologiyalari sohasidagi malaka talab qilinishi kuchaymoqda.

2. Ichki audit jarayonlarining transformatsiyasi:

² Karimov, A. (2021). Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobining nazariy asoslari. Toshkent: Iqtisodiyot.

³ IFAC. (2017). IPSAS 1 – Presentation of Financial Statements. International Public Sector Accounting Standards Board.

⁴ Rasulov, B. (2023). “Elektron hujjat aylanishi sharoitida ichki nazorat tizimini baholash”, Davlat moliyasi jurnali, №2, 45-52 b.



**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

An’anaviy kassa auditining asosiy uslubiy elementi – kassada naqd pul mablag‘larini to‘satdan inventarizatsiya qilish – naqd pulsiz sharoitda o‘z ahamiyatini yo‘qotib bormoqda. Buning o‘rniga ichki audit xizmati o‘z e‘tiborini quyidagi uch yo‘nalishga qaratishi lozim:

– *IT-audit va axborot tizimlari ishonchliligi*: “Elektron byudjet”, “G‘aznachilik” avtomatlashtirilgan tizimlari hamda to‘lov tizimlari o‘rtasidagi interfeyslarning himoyalanganligi, foydalanuvchilarning ruxsat darajalari va ma‘lumotlar almashinuvidagi xatolar monitoringi. COSO ichki nazorat modelida ta’kidlanganidek, zamonaviy nazorat muhitida axborot va kommunikatsiya komponenti dasturiy vositalarning to‘g‘ri ishlashi bilan bevosita bog‘liq⁵.

– *To‘lovlarning maqsadlilik auditini avtomatlashtirish*: Ichki auditor endi har bir to‘lov hujjatini qo‘lda tekshirib chiqmasdan, maxsus skriptlar va ma‘lumotlar tahlili vositalari yordamida shubhali operatsiyalarni (masalan, shartnoma summasidan oshib ketgan to‘lovlar, notanish kontragentlarga o‘tkazmalar, ish vaqti tugagandan keyin amalga oshirilgan tranzaksiyalar) avtomatik aniqlashi mumkin. Bunday yondashuv Ichki auditorlar xalqaro institute tomonidan tavsiya etilgan **“doimiy audit”** (*continuous auditing*) konsepsiyasiga mos keladi⁶.

– *Plastik kartalardan maqsadsiz foydalanish riski*: Tashkilot xodimlariga birlashtirilgan korporativ bank kartalari bo‘yicha amalga oshirilgan xarajatlarning ishlab chiqarish ehtiyojlari bilan bog‘liqligini tekshirish murakkab masalaga aylandi. Hisobot uchun avans summalarini olish tartibi saqlanib qolgan bo‘lsa-da, kartadagi mablag‘

⁵ COSO. (2013). Internal Control – Integrated Framework. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission.

⁶ IIA. (2020). Global Technology Audit Guide: Continuous Auditing. Institute of Internal Auditors.



**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

limitini boshqarishda ayrim hollarda isrof va suiiste'mollik holatlari uchrab turadi⁷. Shu sababli ichki audit bo'limlari endilikda kartadan foydalanish limitlari va monitoringi siyosatini ishlab chiqishda bevosita ishtirok etishi kerak.

3. Normativ-huquqiy baza va uning ichki auditga ta'siri:

O'zbekistonda byudjet tashkilotlarining ichki audit xizmati faoliyati asosan **“Ichki audit to'g'risida”**gi Nizom va Davlat moliyaviy nazorati standartlari bilan tartibga solinadi⁸. Ushbu hujjatlarda kassa operatsiyalari auditi yuzasidan alohida bob ajratilmagan bo'lsa-da, **“pul mablag'lari”** moddasining tekshiruv haqida umumiy ko'rsatmalar mavjud. Biroq naqd pulsiz muhit kuchayishi bilan normativ bazaga quyidagi qo'shimchalarni kiritish zarurati paydo bo'lmoqda:

– “Naqd pulsiz kassa operatsiyalari” tushunchasini rasmiy ta'rifi va ularni hisobga olish tartibi.

– Raqamli audit dalillari (log-fayllar, tizim hisobotlari, elektron ko'chirmalar)ni to'plash va saqlashga qo'yiladigan talablar.

– Masofaviy auditorlik tekshiruvlari o'tkazish imkoniyatini beruvchi huquqiy asoslar, chunki bugungi kunda auditor ko'plab tekshiruvlarni qog'oz hujjatsiz, to'g'ridan-to'g'ri axborot tizimiga ulanish orqali amalga oshirishi mumkin⁹.

Mazkur normativ bo'shliq ichki auditorlarning ishini qiyinlashtiradi va tekshiruv natijalarining sud-huquq tizimida tan olinishiga shubha tug'diradi. Shu bois, yuridik kafolatlar beruvchi qonunosti hujjatlar qabul qilish dolzarb vazifadir.

⁷ Ro'ziyeva, D. (2024). “Korporativ bank kartalari orqali xarajatlar auditining o'ziga xos jihatlari”, Audit va nazorat, №1, 33-39 b.

⁸ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2019). “Ichki audit to'g'risida”gi Nizomni tasdiqlash haqida.

⁹ Soliyev, M. (2022). “Raqamli audit: imkoniyatlar va huquqiy to'siqlar”, O'zbekiston qonunchiligi tahlili, №4, 27-34 b.



**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

Naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimining jadal rivojlanishi byudjet tashkilotlarida kassa operatsiyalari hisobi va ichki audit faoliyatini yangi bosqichga olib chiqdi. Endilikda an’anaviy kassa intizomi tushunchasi o‘z o‘rnini “elektron pul oqimlari intizomi”ga bo‘shatib bermoqda. Buxgalteriya hisobi nuqtayi nazaridan kassa schyotlarining yo‘qolib borishi va hisob yozuvlarining to‘liq avtomatlashuvi hisob siyosatini qayta ko‘rib chiqishni, xodimlarning AKT bo‘yicha malakasini oshirishni talab qiladi. Ichki audit esa, o‘z navbatida, nazoratning shakliiy jihatlaridan (*qoldiq sanash*) ko‘ra, axborot tizimlari muhitini baholash, ma’lumotlar tahlili va doimiy monitoring kabi yuqori qo‘shimcha qiymat yaratuvchi yo‘nalishlarga qayta ixtisoslashmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

– *Hisob standartlarini moslashtirish*: Byudjet hisobi standartlariga “naqd pulsiz kassa operatsiyalari” tushunchasi kiritilsin va 1010-hisobning o‘rnini bosuvchi hisob raqamlari bazasiga IPAS 1 ga mos talqin berilsin.

– *Ichki audit uslubiyotini boyitish*: Ichki audit xizmatlari uchun “Naqd pulsiz to‘lov operatsiyalari auditi” bo‘yicha alohida uslubiy qo‘llanma ishlab chiqilsin. Unda masofaviy tekshiruv, IT-audit tartiblari va firibgarlik indikatorlari o‘z aksini topishi lozim.

– *Doimiy monitoring tizimini joriy etish*: “Elektron byudjet” tizimiga ichki audit uchun maxsus interfeys yaratilib, yuqori riskli tranzaksiyalarni real vaqt rejimida aniqlash imkoniyati berilsin.

– *Kadrlar salohiyatini oshirish*: Byudjet tashkilotlarining buxgalter va ichki auditorlari uchun ma’lumotlar tahlili, ERI qo‘llash va kiberxavfsizlik asoslari bo‘yicha majburiy malaka oshirish kurslari yo‘lga qo‘yilsin.



**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

Ushbu chora-tadbirlar nafaqat hisob va nazoratning ishonchliligini oshiradi, balki byudjet mablag‘laridan noqonuniy foydalanish holatlarining oldini olishga xizmat qilib, davlat moliyaviy intizomini mustahkamlashga munosib hissa qo‘shadi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. COSO. (2013). Internal Control – Integrated Framework. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission.
2. IFAC. (2017). IPSAS 1 – Presentation of Financial Statements. International Public Sector Accounting Standards Board.
3. IIA. (2020). Global Technology Audit Guide: Continuous Auditing. Institute of Internal Auditors.
4. Karimov, A. (2021). Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobining nazariy asoslari. Toshkent: Iqtisodiyot.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2018). PQ–3832-son “Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror.
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2019). “Ichki audit to‘g‘risida”gi Nizomni tasdiqlash haqida.
7. Rasulov, B. (2023). “Elektron hujjat aylanishi sharoitida ichki nazorat tizimini baholash”, Davlat moliyasi jurnali, №2, 45-52 b.
8. Ro‘ziyeva, D. (2024). “Korporativ bank kartalari orqali xarajatlar auditining o‘ziga xos jihatlari”, Audit va nazorat, №1, 33-39 b.
9. Soliyev, M. (2022). “Raqamli audit: imkoniyatlar va huquqiy to‘siqlar”, O‘zbekiston qonunchiligi tahlili, №4, 27-34 b.